

SZELENGE JUDIT

Két város meséje

Széman Zsuzsa: *Két város szociális alternatívái az ezredfordulón – Two towns: social alternatives in a time of change* című könyvéről
(British Know How Fund for Hungary, MTA Szociológiai Kutató Intézet)

Végy egy várost, nézd meg, kik laknak benne, hogyan élnek, mit csinálnak, mi fáj nekik, mit akarnak, és máris ott dereng előtted a „magyar valóság”, vagy legalábbis annak egy jó kis szelete. Jelen esetben ez inkább két szelet, hiszen a könyvben két város szociális alternatíváinak elemzését olvashatjuk. Vagyis a különféle szociális gondokról, arról, hogy milyen a városokban élő emberek szociális helyzete, hogy mit esznek, mit vesznek, már akik egyáltalán vesznek, hogy öltöznek, tudnak-e fűteni, iskolába járni, dolgozni, áznak-e, fáznak-e, házasodnak-e, szülnék-e vagy éppen hogy alig élnek-halnak-e, csak érintőlegesen, a gondok lehetséges megoldásairól, enyhítéséről viszont annál lényegre törőbben és részletesebben ír Széman Zsuzsa, az MTA Szociológiai Kutató Intézetének munkatársa. Könyvének tehát korántsem az a célja, hogy az olvasó összecsapja a kezét és elszörnyülködjön azon a bizonyos „magyar valóságon”, bár éppenséggel volna min szörnyülködni. Ám ennek rendszerint úgysem lesz semmi eredménye, a tetteknek annál inkább. Amint a magyar nyelvű cím is jelzi, a könyv témája az, hogy milyen megoldási lehetőségek léteznek a szociális problémákra az ezredfordulón. Az angol cím csak annyit sejtet, hogy változások idején, de hát nem is az angolok orra alá kell dörgölni folyton-folyvást, hogy igyekezzetek, szedjétek össze magatokat, nyakunkon az ezredforduló.

A könyv 49 oldalon foglalkozik két magyar város szociális helyzetével, a helyi problémákkal, illetve az azokra alkalmazott helyi megoldásokkal. Mivel a kutatást az MTA Szociológiai Intézete mellett a British Know How Fund for Hungary is támogatta, sőt az egyik városban, Ózdon, a megoldáskeresés aktív szereplőjeként, mintegy katalizátorként is részt vett a város életében, a könyvben a teljes anyag angol nyelven is olvasható. A könyv a két város, Ózd és Gyöngyös összehasonlításával arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen lépéseket tesz és tehet az önkormányzati, a civil és az üzleti szféra a különböző szociális gondok enyhítése, illetve megoldása érdekében egy krízishelyzetben lévő (Ózd), és egy stabilan működő (Gyöngyös) város esetében.

A magyar városok szociális gondjainak, illetve az azokra kidolgozott megoldási formáknak ilyen, összehasonlító jellegű megközelítése nemcsak újszerű és tanulságos, hanem remélhetőleg segítséget is nyújthat majd kü-

lönféle regionális problémák megoldásánál. Maga a projekt is több volt, mint pusztán adatgyűjtés, a krízishelyzetben lévő Ózdon elősegítette, hogy az addig is igen aktív három szféra, az önkormányzati, a civil és az üzleti szféra résztvevői „egymásra találjanak”, vagyis együtt, erőiket egyesítve működ-hessenek tovább a helyi szociális problémák megoldásában.

Az első rész Ózd általános ismertetését tartalmazza. Tipikus „fiatal” város, mindössze ötven éves, mégis egyik legnagyobb gondja a lakosság elöregedése. És ez nem csak a szokásos magyarországi (és összeurópai) sirám, vagyis egyszerű biológiai öregedés, hanem az is, hogy az ifjak, a jobban tanuló gyerekek elmenekülnek, nincs számukra élettér, még főiskola sem, a középréteg nemhogy nem termelődik újra, hanem még azok is elköltöznek máshová, akik eredetileg itt voltak. Csak egy rémisztő adat: az utóbbi években a középréteg 80%-a hagyta el Ózdot. Ők mind az elmúlt időszak, a szocializmus alatti erőltetett iparosítás, illetve a tíz évvel ezelőtti gazdasági struktúraváltás áldozatai, pillanatnyilag nincs számukra hely Ózdon, legalábbis ők úgy látják, hogy a jelenlegi helyzetben a maguk boldogulását nem találhatják meg a városban.

Kik maradnak tehát? Szegény idősek, munkanélküliek (az aktív korúak mintegy fele), és a város lakosságának jelentős hányadát (kb. 14%) kitevő romák, akik körében a születések aránya igen magas, tehát ez a százalék még növekvő tendenciát is mutat. Mindez újratermeli, elmélyíti a leszakadást, a tovább nem tanulást, a munkáról való „leszokást”, az esélytelenséget, és számos egyéb szociális probléma forrásává válik. Egyes városrészek „elszlamosodnak”, a „nép” alkoholizál, egyesek drogoznak, sok a hajléktalan, a rosszul táplált vagy egyenesen éhező ember. Ennek a riasztó helyzetnek a kézben tartása, lehetőség szerint a megjobbítása a szociális törvény szerint az önkormányzat feladata.

Ózd önkormányzata nemcsak a törvényben előírt, kötelező alapellátási és szakellátási feladatokat látja el, mint a házi szociális gondozás, idősek klubja, családsegítő szolgálat, hanem számos innovatív megoldással is próbál segíteni. Ezek között szerepel az átmeneti szállás, hajléktalanok nappali melegedője, krízis anyaszálló, szenvedélybetegek nappali otthona stb. Mindezek mellett a „tűzoltó” feladatok mellett a város önkormányzata a város jövőjének biztosítását is fontosnak tartotta. Az pedig csak úgy lehetséges, ha a fiatalok a városban maradnak, ha munkahelyeket teremtenek, vagyis a térségbe csalogatják a több munkaerőt alkalmazó vállalkozásokat. Így a törvényben előírt kedvezményeken kívül még további, jelentős kedvezményeket, adók alóli felmentést biztosított az odacsábítandó vállalkozások számára. A fiatalok ott tartása érdekében pedig az oktatási struktúra „feljebb toléása”, egy főiskolai kihelyezett tagozat is szerepel a város tervei között. S az egész oktatási rendszer alapja, az általános iskolai esélyegyenlőség megteremtése érdekében is sokat tesz az önkormányzat, karöltve a civil szervezetekkel.

A civil szervezetek több csoportba tartoznak Ózdon. Az egyik az Országos Máltai Szeretetszolgálat csupa önkéntesből álló helyi csoportja. A másik csoportba azok az alapítványok tartoznak, amelyeket valójában a helyi egyházközösségek (görög katolikus, római katolikus, evangéliumi pünkösdi) hoztak létre, és nem is választhatók élesen külön az egyházaktól. A harmadik

csoportha a nem egyházi jellegű civil szervezetek, mint például a Magyar Vöröskereszt 15 helyi szervezete tartoznak.

Ezek a szervezetek főleg önkéntesekkel működnek, természetbeni adományokat osztanak, mint például ingyen ebéd, ruhanemű, bútor, tüzelő, jogsegélyszolgáltatás. A piaci szféra segítségét igénybe véve képesek csak ezeket a feladatokat ellátni, hiszen ezek a szervezetek általában forráshiánnyal küszködnek.

Az önkéntesség (23 személy, 50–80 évesek) tartotta életben a máltaiak működését, akik elképesztő eredményeket értek el. Támogatták mind az önkormányzati, mind az egyházi intézményeket, az 1991 óta szétosztott adományok és szolgáltatások értéke 44 millió forintot tett ki, amelyhez az önkormányzattól mindössze 100 ezer forintot kértek és kaptak.

Az önkéntesség, amellett, hogy csodálatos, lélekmelő és bátorító dolog, egyben szigorúan személyes is. A személyesség manapság ritka, illetve a családba lett számúzve, ha máshol jelenik meg, már „nem annyira megbízható”, jobban bízunk az intézményi garanciákban, mint valakinek az adott szavában, hiába, ilyen lett a világ. Mégis látjuk, hogy ez a személyeken alapuló struktúra is milyen impozáns, számokban is kifejezhető, lélegzetelállító eredményeket hozott. Mindamelllett valóban „megbízhatatlanabb”, mint az „igazi” intézmények, mert ha például megbetegszik az idős jogász, akkor leáll az ingyenes jogsegélyszolgálat is.

A tisztán önkéntes non-profit szervezeteknél szerencsésebb helyzetben vannak az egyházi eredetű alapítványok, hiszen a hagyományos tevékenységeik kiszélesítésére több forrás áll rendelkezésükre, mint például az adott önkormányzati támogatások, a külföldi és belföldi adakozók, a pályázati pénzek, amelyeket elnyertek, és az önkéntesek is, akárcsak a többi szervezetnél. Ózdon igen sikeresnek bizonyultak ezek az alapítványok. Nem csak hagyományos tevékenységeiket, vagyis a szegénygondozást, idősek gondozását, ifjúságnevelést végezték, sőt ezeken felül is nem csak úgynevezett „tűzoltást” végeztek, hanem a szociális törvényben előírt normáknak megfelelő szolgáltatásokat hoztak létre (közösségi ház, idősek klubja, tornaterem), ráadásul az egyik alapítványt közhasznúvá nyilvánítatva számos munkahelyet is teremtettek, s ezzel modellépítő munkát is végeztek.

Nagyon fontos feladat a hátrányos helyzetű (roma és nem roma egyaránt) gyerekek esélyegyenlőségének megteremtése. Ezt nyári „életmód”-táborok, évközi és nyári korrepetálások, vizsgára való felkészítések keretében való sítják meg igen sikeresen.

Ugyanígy a nem egyházi eredetű szervezetek, mint a Magyar Vöröskereszt is, az esélyegyenlőség megteremtését tekintik egyik fő céljuknak. Ennek érdekében mind az egyházi, mind a nem egyházi szervezetek kapcsolatban állnak az önkormányzattal és a piaci szférával. Civil szervezetek nagyobb önkormányzati támogatás fejében hiánypótló tevékenységet (pl. hajléktalanok hétvégi meleg étkeztetése) is folytatnak, a vállalkozók pedig például egy, a civil szervezet tulajdonát képező épületet bérbe véve a bér összegével is a szervezet munkáját segítik elő, esetleg ott munkahelyeket teremtenek.

A roma lakosság körében végzett munka jelentős szereplője a Cigány Kisebbségi Önkormányzat. Együttműködik a Családsegítő Szolgálattal, a

Munkaügyi Központ Ózdi Kirendeltségével, és számos programmal (*Újra Dolgozom Program*, cigány közhasznú foglalkoztatás, tanfolyamok) igyekeznek javítani a roma lakosság szociális és foglalkoztatási helyzetén.

Az üzleti világ, amelynek Ózdra csábításáért olyan sokat tesz a helyi önkormányzat, hozhatja meg a valódi változást a város számára. A tanulmány igen eredeti módon, a város jóléti, közösségformáló politikájában elfoglalt szerepük szerint osztályozza a vállalkozókat, illetve vállalkozásokat.

A profitorientált multinacionális vállalkozótól, aki fűtül a város sorsára, a kereszteni háttérű kisvállalkozón, az üzleti alapon jótékonykodó kisvállalkozón, illetve a humanitárius elveket valló, lokálpatrióta kisvállalkozón keresztül a szuperóriás multinacionális cégig sorolja fel a lehetséges fajtákat. Ez utóbbi bizonyul a város számára a legáldásosabbnak. A General Electric International nem csak pusztán létével segíti a város fejlődését, tehát azzal, hogy ottléte munkahelyeket jelent, hanem szinte magának érzi a várost, érzékeny a társadalmi problémákra, szponzori szemléletével a civil társadalom fejlődését igyekszik segíteni. „A cég vezetőinek magatartására a nyitottság, a nagyfokú társadalmi problémák iránti érzékenység és kreativitás, a konzultációs készség, feszültségoldó javaslatok a jellemzőek.” Íme, itt van, amire mindenki vágyott, a személyesség, megtámogatva erős anyagi háttérrel. Miután letöröltük örömkönnyünket, a szerző józanul felhívja figyelmünket, hogy a város jóléte nem csak humanitárius célkitűzés, hanem igazából üzleti érdek, tehát a cég érdeke is ugyanaz, mint az önkormányzaté, hiszen egy nyugodt, jó légkörű városban megfelelőbb munkaerő termelődik ki.

A nagy cég tehát valódi lendületet ad a város fejlődésének, nagy szerepe van a kellemesebb közérzet, a jövőben való reménykedés kialakításában, és nem utolsósorban az önkormányzat szociális kiadásainak csökkenésében, már csak annak köszönhetően is, hogy például kevesebb munkanélküli segílyt kell kifizetnie.

Az Ózdról szóló rész utolsó előtti fejezete a Know How Fund és az MTA Szociális Kutató Intézete által kezdeményezett kerekasztal-beszélgetéssel és eredményeinek ismertetésével foglalkozik. 1999. március 11-ig az említett három szféra külön-külön, illetve csak néhány ponton találkozáva, kismértékben együttműködve munkálkodott, és valóban igen sokat tett a közösségért. A kerekasztal-beszélgetés nem titkolt célja az volt, hogy az önkormányzatot, a civileket és a piaci szereplőket összehozza, ha lehetséges, koordinálja, így valamennyiük hatékonyságát és eredményességét fokozza, hiszen az eddigi kemény munka ellenére is tovább romlott a város szociális állapota.

Valamennyi résztvevő számára a város jövője volt a legfontosabb cél, amelynek érdekében számos innovatív javaslat is született. Közös pályázatot készítenek az év végéig, amelyhez saját erőforrásaikat, eszközöket, tudást, természetbeni és egyéb forrásokat hozzáadják. Folyamatos kapcsolatban maradnak, gondoskodnak a megfelelő kommunikációról kéthavonkénti beszélgetések formájában, és a három szféra koordinálásával ideiglenesen az önkormányzatot bízzák meg.

A *Beruházás a jövőbe* című ózdi pályázatnak külön fejezetet szentel a szerző, ezzel is jelezve, hogy valószínűleg mérföldkő jelentőségű projektről van szó. E pályázat célja a továbbtanulás, a hátrányos helyzetű 10–14 éves

gyerekek társadalomba való beilleszkedésének elősegítése. A programba egy olyan iskolát választottak, amelynek vonzáskörében nyomortelep is van. A gyerekek kétharmada veszélyeztetett vagy rossz képességűnek van nyilvánítva. A képzési program része a nyelvtanítás, továbbá az a plusz tudással való ellátás, amelyet normális esetben a családban tanulnak meg a gyerekek. Továbbá személyiségformálás, életvezetés, az életben való boldoguláshoz szükséges ismeretek is szerepelnek a programban.

Tehát egy olyan városban, amelyet mások már „leírtak”, amely az országban az egyik legrosszabb helyzetben van, ott is lehetséges a közösség érdekében mobilizálni mindhárom érintett szektort, s belső tartalékokat maximumisan mozgósítva a vegyes jóléti modellt kialakítani.

A könyv második fele Gyöngyösről szól, és egy teljesen másfajta történetet tár elénk. A város sokban hasonlít Ózdra, vagyis a problémák kb. ugyanazok: munkanélküliség, öregedés, a roma lakosság hátrányos helyzete. A problémák megoldására is hasonlóképpen keresték a választ, mindhárom szféra, az önkormányzati, a civil és a piaci egyaránt részt vett a problémák megoldásában.

Am a problémák lényegesen kisebb mérvűek Gyöngyösön, hiszen a város stabilan működik, ott az M3-as, sok a nagy létszámú munkaerőt foglalkoztató vállalkozás, és a roma lakosság aránya elég kicsi, mindössze 3–4%. A lakosság inkább csak biológiailag öregszik, nincs nagymérvű elvándorlás, a fiatalok számára nagyobb az élettér.

Mégis mindhárom probléma megoldásra vagy legalábbis enyhítésre vár, és ebben aktívan és eredményesen vesz részt mind az önkormányzat, mind a civil szféra, és a maga módján az üzleti világ is. A szerző, akárcsak Ózdon, itt is mindenkit megkeresett, aki a kisujját is hajlandó megmozdítani embertársai érdekében, így nagyon sokszínű képet tár elénk a Gyöngyösön folyó szociális munkáról is.

Az önkormányzat a szociális problémák újratermelődését igyekszik megakadályozni, ami különösen a roma gyerekek esélyeinek javításával és a munkanélküliek munkához juttatásával érhető el. Mindkettő igen nehéz feladat, hiszen a romák lakta déli városrészben a gyerekek jó része bukott, még az alapfokú ismeretek megszerzésére sincsen esélyük. A munkanélküliség gondja pedig csak fokozódik az idő múlásával, mivel a cégek nem szívesen alkalmaznak olyan embereket, akik 35 évesnél idősebbek és/vagy már hosszabb ideje vannak munka nélkül.

Az önkormányzat mellett a civil szféra vesz részt jelentősen a hátrányos helyzetűek megsegítésében és gondozásában. A civil szervezetek, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Mátravidéki és Gyöngyösi csoportjai, a ferencesrendiek, a Kolping Család és számos más hazai és külföldi alapítvány látja el ingyenebédrel, ruhával, ingyenes vagy jelképes összegű díjért nyári táboroztatással, gyógyszerrel a rászorulókat. Itt is tapasztalható, hogy a civil szféra is képes a munkahelyteremtésre (Kolping Család), a hiánypótló szolgáltatások biztosítására (Máltaiak).

A gyöngyösi szociális paletta jelentős színfoltja a Munkanélküliek és Álláskeresők Egyesülete, amely a Vöröskereszt helyi szervezeteivel, a Családsegítő Központtal, a Munkaügyi Központtal kapcsolatot tartva és együttmű-

ködbe dolgozik. Fő céljuk az, hogy munkanélküliek számára munkahelyeket találjanak, hogy a munkanélküliek családjai, különösen a fiatalok élete normalizálódhasson, szociális, egészségügyi, jogi és mentális téren is.

A Magyar Vöröskereszt a hajléktalanok, a szegények, romák, nagycsaládok, elesett idősokorúak főleg természetbeni gondozásával, ingyenes gyermeküdültetéssel és csecsemőgondozással járul hozzá a gyöngyösi szociális helyzetének javításához. A drogmegelőzés terén egy innovatív programban is részt vesz, csatlakozik a nemzetközi Narconon projekthez.

A Roma Kisebbségi Önkormányzat tervei között szerepel egy kiemelten közhasznú vállalkozási forma létrehozása, amely munkahelyeket teremtené a romák számára, továbbá oktatással, képzéssel, átképzéssel is segítené a romák elhelyezkedési lehetőségeit.

A Tamasz Drogambulancia alapítványa kiemelkedő munkát végez az egészségügy és a reszocializáció területén.

Számos civil szervezet anyagi források tekintetében támaszkodik vagy az önkormányzatra, vagy a piaci szférára, de olyan is van, hogy egy felekezett (a ferencesrendiek) segítik az önkormányzatot, és nem kérnek cserébe támogatást.

Az üzleti világ egy része kifejezetten készségesen támogatja a szociális munkát, különösen a már a szocializmusban is ilyen hagyományokat ápoló óriáscég, a Mátrai Rt. Elmondható, hogy a kapcsolatok létesítése általában a civil szervezetek irányából indult el mind a piaci, mind az önkormányzati szféra felé. Az üzleti szereplők azonban korántsem minden esetben hajlandóak segítőkésznek mutatkozni. Végül is a saját profit a lényeges számukra, a város jövője, jóléte teljesen hidegen hagy sok vállalkozót.

Az utolsó fejezetben olvashatjuk a két város összehasonlítását, amelyből kiderül, hogy ahol nagyobb a baj, ott közelebb a segítség, és a piaci szereplők is aktívak, mert számukra is húsbavágóak a város gondjai. A fokozódó szociális feszültségek az ózdiakat összefogásra, a belső tartalékok kiaknázására serkentették, míg Gyöngyösön, ahol nem annyira tűnnek égetőnek a gondok (de csak azért, mert kevesebben vannak a szerencsétlenek, nem mintha ők kevésbé szenvednének), az amúgy aktív önkormányzat és a civilek is jobbra önállóan tevékenykednek, a piaci szféra pedig az ózdinál lényegesen kisebb mértékben vesz részt a feladatok megoldásában.

A rendkívül érdekes és tanulságos könyv a szerző pontokba szedett következtetéseivel zárul, és azzal a megjegyzéssel, hogy ez csak egy pillanatkép, érdemes lenne 2000 végén újra szemügyre venni, hogy kik és milyen elképzeléseket valósítottak meg az eredeti tervekben.

Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akiket érdekel a magyar városok valósága, az a fény-árnyék mozaik, amelyet a nehéz helyzetek és az azokra adható és adott válaszok, megoldások alkotnak. Haszonnal forgathatják azok is, akik máshol, de hasonló problémák kihívásainak kell hogy megfeleljenek.